

**PER NELSON
BYGGNADSVÅRDSBYRÅ AB**

Nivå 1

Nivå 2

Riddersviks Tempellusthus, paviljongen

Åtgärdsförslag för kostnadsberäkning antikvarisk renovering i två olika tänkbara nivåer. Underlag för kalkyl.

Nivå 1 innebär:

En exteriör restaurering med renovering av fasader och tak med antikvariska material och metoder. Befintliga sentillkomna galler respektive gallergrind i öppningarna behålls och renoveras. Stengolvet med avrinning till centriskt placerad golvbrunn till stenkista(?) behålls som idag. I interiören rekonstrueras delar av kassetakets målning och väggyta för förståelse av helheten och tidigare utseende. Slitna originalytor behålls för egen fri tolkning. Interiören förses med en historisk skylt som beskriver Templets funktion i parken och utseende över tid. Någon form av ljussättning skulle förstärka upplevelsen interiört. Kanske även någon form av sittmöjlighet/bänk bör finnas i templet.

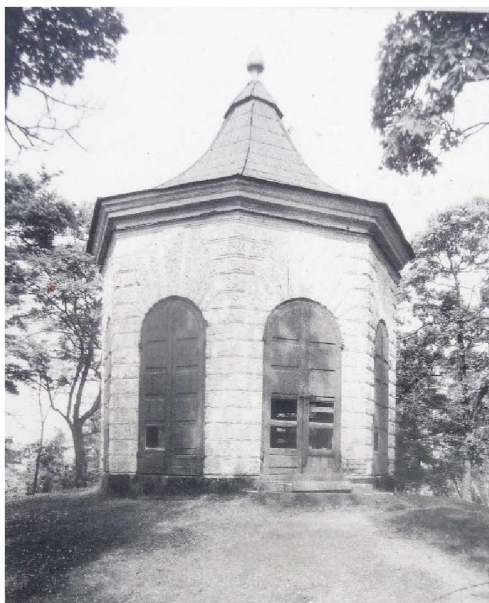
***Mål Resultat Nivå 1:** Templet får en exteriör upprustning samtidigt som interiören med originalytiskt och rekonstruerade delar ger en intressant historisk tolkning och tillbakakoppling och samtidigt ett "ruinromantiskt inslag" i parken och med lätt öppen tillgänglighet som idag.*

Nivå 2 innebär

En exteriör restaurering med renovering av fasader och tak med antikvariska material och metoder lika Nivå 1. Befintliga sentillkomna galler respektive gallergrind i öppningarna tas bort och ersätts utåtgående pardörrar med fyllningar enligt äldre foto, rekonstruerade efter fotografier, (Sellings inventering 1928). Stengolvet med avrinning till centriskt placerad golvbrunn behålls som idag, av praktiska skäl. Tidigare låg här eventuellt ett trägolv då byggnaden hade dörrar, troligen satt även spröjsade enkelfönster innanför dörrarna, kanske finns foton på detta.

***Mål Resultat Nivå 2:** En återgång till mer ursprungligt utseende och tänkt funktion med ett slutet tempel som kan öppnas upp och stängas till vintertid. Nivå 2 kräver mer skötsel och tillsyn och är mer underhållskrävande, men ger samtidigt en mer klimatiserad byggnad som också möjliggör att målningarna i interiören kan restaureras i högre grad och större omfattning och ges ett bättre skydd. Byggnaden kan även ges en mer utvecklad användning över årstiderna. med inredning etc.*

Åtgärdsförslag renovering enligt Nivå 1 ovan. Underlag för kalkyl

Foton Olle Nyblin juli 1951

Foto Per Nelson september 2017

På udden och på en liten kulle står Riddersviks tempel. Det är ett lusthus i form av en åttkantig byggnad från omkring år 1800 med mjukt svängt plåttak och putsade fasader i stenimitation. I den sfäriskt formade träkupolen i templet finns illusionistiskt målade tak-kassetter och dekorativa fält delvis kvar på väggarna. Vid templet hålls ett traditionellt midsommarfirande varje år sedan 1972 som startades av Hässelby schackklubb och de håller fortfarande i evenemanget. Tempelbyggnaden har stått sig relativt intakt, trots att över 65 år har gått mellan de övre bilderna och den undre. De utåtgående träportarna som funnits in till varje öppning har avlägsnats och ersatts med smidesgaller och gallergrind vid ingångstrappan.

Mark i anslutning till Lusthuset

I anslutning till grunden närmast lusthuset är marken delvis ojämn och delvis eroderad, rötter och växtlighet påverkar tempelsockelns sandstenar och utskjutande trappa. I anslutning runt lusthuset finns en grusad yta, idag närmast en trampad stig.

Skadebild

Utefter stensockeln och i marken intill finns synliga rötter som delvis påverkat och förskjutit sockelstenarna.

Åtgärder: Borttagande av växtlighet och rötter utmed lusthusets stengrund, Eventuellt nedläggning av dräneringsrör i marken runt templet för avledande av vatten från den invändiga golvbrunnen, (se vidare stengolv). Iordningställande och nivellering av mark med ett svagt fall bort från stengrunden. Påförande av nytt material, eventuellt på en markduk med anpassat stiggrus enligt landskapsarkitekts anvisning för området.

Utvändig sandstenstrappa

Utanför lusthuset till entrén finns en oskyddad sandstenstrappa original, pyramidformad i två steg som leder in till lusthuset, yttermått: 2400x1200

Skadebild

De massiva sandstensblocken är intakta, men har förskjutits genom åren, p.g.a. markrörelser och rötter i marken under stenblocken.

Förslag på åtgärder

Sandstenstrappa är i behov av omläggning med översyn/förstärkning av undergrunden, Trappstenarna återläggs tätt utan fog om möjligt på packad grusbädd. Behövs fogning, utförs detta med hydrauliskt kalkbruk i anpassad kulör till stenen.

Stomförstärkande åtgärder

Stommen till lusthuset består av fullmurstegel på en sandstenssockel. I anslutning till marken finns en sandstenssockel med huggna stenar anpassade till den åttkantiga planformen. Stenarna i sockeln är sinsemellan förbundna med järnklamror, fästade i borrarade hål i stenen som sedan har förseglats med bly på traditionellt vis, se foto nedan

Skadebild

Den öppna konstruktionen och det utsatta läget medför att vatten och snö samlas och smälter och fryser, vilket genom åren har medfört frostsprängning med skador på tegelmurverket som följd, samt skador på utvändig sockel, tillsammans med förskjutningar av stenar p.g.a. växande rötter i marken. Uppsugande markfukt har även bidragit till skadorna.

Förslag på åtgärder

Urtagning av skadat tegel och ilagning med hela tegel i lika format, skiftläggning och förband som tidigare skall göras, murat med hydrauliskt kalkbruk. Omfattning av skadorna är oklar, men flera lagningar med cementhaltig puts är noterbara runt om lusthuset i detta läge. Eventuellt kan en kapilärbrytande plåt/tätskikt/asfaltstrykning längst ned i anslutning mot stengolvet anbringas för avledande av vatten och förhindra uppsugning i murverket. Se vidare avrinning av golvyta.

Åtgärder Fasader inklusive taklist och utvändiga öppningssmygar

Fasaden består av en kvaderindelad puts på en murad tegelstomme. Putsen är en ovanlig och kraftig spritputs i sin struktur med varierande graderingar av naturgrus med ovanligt stora ballaststenar, vilket ger fasaden ett livfullt grafiskt uttryck. Kvadrarna är i sin listdragning utförda i profilerad slätputs. Hela ytan är avfärgad med en kalkfärg/silikatfärg. Fasaden kröns av en kraftig profilerad taklist i slätputs med ett extra avdelande horisontellt plåtbleck. De rundbågade öppningssmygarna, åtta till antal är slätputsade med fasta galler.

Skadebild

Den kvaderputsade fasaden är i sitt helhetsuttryck relativt intakt. Putssläpp och skador förekommer dock i rätt stor omfattning, särskilt mot sjösidan. Sentida lagningar och reparationer har utförts på putsnät (hönsnät). Försök till efterliknade spritputslagningar har även gjorts med blandat resultat. Mot grunden och vid öppningarna finns spår efter frostsador på puts och bakomliggande tegel

Förslag på åtgärder

Fotodokumentation av samtliga ytor samt avmallning av putskvaderprofiler före åtgärder krävs. För arbetena krävs ställningsbyggnad runt om för fasad och takarbete. Bom puts i fasad avlägsnas genom försiktig handknackning av skadad puts till fast underlag. Uppbyggnad av putsskikt i flera lager med kvaderlistdragning och slutlig spritputsning med specialframtagen och utprovad spritputs med grov och varierad ballast (åsgrus). Ballast kan framtas genom undersökning av bef. puts som stöts sönder och siktas, härigenom kan utseende på grusstruktur efterliknas, och lättare tas fram för den nya putsen.

Obs. Ursprunglig puts har ett antikvariskt *autenticitetsvärde*, så man skall inte ta bort mer puts än vad som är tekniskt och antikvariskt nödvändigt/optimalt. Efter putsning skall fasaden avfärgas. Lämpligas avfärgning för estetiskt och tekniskt långsiktigt bevarande på befintliga ytor är en ren silikatfärg utan plastinblandning (typ KEIM-silikat). Vid uruppförandet har troligen en kalkfärg använts. En kalkfärg fäster dock troligen inte på befintlig yta idag. Kulör närmast lika befintlig. Slutliga kulörprover tas fram för bestämning på plats.

Takfot med plåtlist, extra luftning av kupoltak?

Spritputsstruktur

Åtgärder plåttak med krönspira

Taket på paviljongen består av ett åttkantigt konkavt tälttak men en äldre ursprunglig enkel-falsad skivtäckning. Plåten är troligen en förzinkad järnplåt/målad koppar (svårbedömt från marken). Taket kröns av en kottformad tornavslutning/spira (eventuellt i zink?). Under den syns en förtagning i plåten som troligen är en luftning av yttertaksstrukturen. På taket finns även en lucka för inspektion av utrymmet mellan yttertak och kupoltak. Taket har i detta skede endast besiktigats nedifrån marken.

Skadebild

Taket har endast besiktigats från marken. Inga omedelbara synliga skador är dock noterbara. Underliggande putsad takfotslist är intakt, liksom invändigt putsad kupoltak, vilket tyder på att taket är relativt tätt.

Förslag på åtgärder

Taket med ursprunglig plåtbeslagning från byggnadstiden utgör ett antikvariskt *autenticitetsvärde* och skall behållas. Taklaget skall besiktigas inifrån via takluckan och exteriört från ställning för att fastställa eventuella läckage, eller äldre skador på taklaget. Falsar skall kontrolleras och ses över, liksom plåtas infästning till underlaget och kondition på eventuella lödfalsar. Om bedömning av utbyte av enstaka plåtar görs, skall dessa utformas i samma storlek och material och tekniska utförande som taket i övrigt. Vid behov av rostskyddsbehandling och ommålning skall detta göras med traditionella material och metoder, (blymönja och linoljefärg). Åtgärderna är idag svårkalkylerade utan mer ingående besiktning från ställning.

Tornspira detalj

Åtgärder på galler i öppningar

I lusthusets rundbågade öppningar sitter 8 st. svartmålade smidesgaller, varav ett av dessa utgör grindöppning vid stentrappan. Mått på öppningar b x h är ca 1400 x 3200

Skadebild

Grindgallret är böjt upptill, i övrigt är gallren utan skador.

Förslag till åtgärder

Stålborstning/blästring av gallren, Grindgaller återställs. Rostskyddsbehandling och målning med svart linolfjärg, 3 strykningar.

Entregrind

Åtgärder på stengolv i lusthuset

Golvet i lusthuset utgörs av kalkstensplattor i olika storlekar och kulörvariation, lagda i fall in mot en ingjuten golvbrunn i dess centrum. Stengolvet har ett högt antikvariskt bevarandevärde. Se foton

Skadebild

Helhetsupplevelsen av golvet är att det är relativt intakt. Smärre höjdförskjutningar av stenplattor förekommer lokalt utmed ytterkanterna.

Förslag på åtgärder

Översyn och omfogning av vissa partier på stengolvet behöver göras. Snubbelrisk förekommer på några ställen. Golvbrunn behöver undersökas/utbytas. Osäkert hur dagens dränering fungerar. Lock till golvbrunn saknas, troligen igensatt. För att dränering skall kunna undersökas/ åtgärdas behöver troligen stenplattor lokalt tas upp. Det åttkantiga golvets tvärmått är ca 6400 mm tvärs över.

Åtgärder på invändig puts och målningar, konservatorarbeten

De invändiga ytskikten i det öppna lusthuset består av putsade ytskikt. Väggarna och öppningssmygarna har kalkputs på underlag av fullmurstegel. Takkupolen har möjligen puts på en reveterad träkupol (enligt uppgift på informationstavla)

Skadebild

Putsen har sentida lagningar där tidigare putsytor trillat ner, både i valv och på väggar, se foton. De sentida lagningsputserna är troligen en cementputs. Dekorationsmålningar finns både i kupol och på väggytor i det öppna lusthuset. Vissa partier är bättre bevarade, andra mer skadade, och vissa ytor som putslagats i senare tid saknar dekor.

Förslag på åtgärder

I restaurerings-Nivå 1, med kvarvarande järngaller och klimatmässigt "öppet lusthus", putslagas ytorna och säkras tekniskt, och vissa dekorerade ytor på tak och på väggar restaureras och rekonstrueras för att få en förståelse av det ursprungliga utseendet, förslagsvis på en yta av ca 5 kvm totalt på vägg och kupoltak med målade kassetter. Arbetet skall utföras av konservator som har kunskap om muralmåleri. Material och kulörval samt ytor skall stämmas av och godkännas av medverkande antikvarie före åtgärd. Samtidigt som detta arbete utförs, bör övriga ytor med motiv och färgställningar fotodokumenteras för framtiden. Se foton med bildtexter nedan. Bidrag för dokumentation och återställande kan även bli aktuellt att söka för restaureringen.

Förslag på ytor att säkra och rekonstruera av konservator, se pilmarkeringar.

Överblick över putsade och dekormålade väggar, Sentida putslagningar i cementhaltigt bruk i anslutning till stengolv. Cementputs bör avlägsnas och putsas med hydrauliskt kalkbruk.

Mellan kupoltak och väggyta, finns ett horisontellt band, där en spänram ännu finns kvar, se pil. Denna yta har troligen haft en dekormålad spänd duk runt ramen med något slag av motiv målat runt om i de åtta fälten. Spänramen skall sitta kvar i sitt läge och undersökas av konservator efter spår av bemålad linneduk etc.

I taket finns ett större område där putsen trillat ned och som lagats med kalkbruk.

Dekormålning runt öppning i marmorimitation som delvis är välbevarad. Putsytorna har även sentida klotter inristat i väggytorna.

Åtgärdsförslag renovering enligt Nivå 2 ovan. Underlag för kalkyl

Nivå 2 innebär lika exteriöra åtgärder som i Nivå 1 med följande tillägg:

Avlägsnade av smidesgaller i öppningar och insättande av spröjsade parfönsterdörrar i valvform enligt skiss nedan med korresponderande spröjsning med träportarna. Nyttillverkning av åtta st utåtgående pardörrar med utanpåliggande fyllningar rekonstruerade efter äldre fotografier. Utförandekvaliteten på snickerierna skall vara hög och utfört på ett traditionellt sätt med hantverksmässigt utförande. Glas i spegeldörrar skall vara kulturglas eller likvärdigt. Kraftiga bandgångjärn till portar- Portar målas in och utvändigt med linoljefärg i senare anvisad kulör.

Vid en ombyggnad av lusthuset enligt Nivå 2. med täta dörrar, skyddas det interiöra måleriet bättre och kan med fördel kompletteras i en högre grad, med en större konservatorinsats.

Vid en restaurering enligt Nivå 2, utgår problemet med inträngande snö och vatten och målningarna skyddas bättre för framtiden. Vid Nivå 2 skapas ett större underhåll och förvaltning av byggnaden med dörrar och glasdörrar som skall stängas respektive öppnas. Templet blir kanske mindre tillgängligt för spontanbesök som idag.

En mellanvariant av Nivå 1 och 2 är att endast tillverka ytterportar och låta glaspartierna utgå. Portarna kan då stå öppna sommartid och stängas och låsas vintertid.

Stockholm 2017-12-15

Per Nelson

Byggnadsantikvarie **SPBA**

MEDLEM I SVERIGES PRAKTISERANDE BYGGNADSANTIKVARIER SPBA